

SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY
Egy mű, avagy kettő?

„A szél a hová akar *fúni*, fú,
és annak zúgását hallod,
de nem tudod, honnét fú,
és hová megyen”
(János evangélioma, 3,8)

1852. augusztus 22. és december 19. között tizenhárom folytatásban jelent meg a *Visszaemlékezések* a Szilágyi Virgil szerkesztette, vasárnaponként, divatlapokra emlékeztetően, kéthasábos alakban kiadott *Budapesti Visszhangban*. 1853-ban Emich Gusztáv bizománya adta ki önálló kötetként a *Ködképek a kedély láthatárán* című beszélyfüzért. Mi a két szöveg viszonya egymáshoz? Két különböző alkotásról van-e szó, vagy egyazon mű két változatáról? Ha ez utóbbiról, mennyiben változott meg a szöveg és milyen kapcsolat érzékelhető Kemény más műveivel? Összefüggésbe hozható-e az átalakulás a 19. századi elbeszélő próza irányjaival? Ezekre a kérdésekre szeretnék választ keresni.

A *Budapesti Visszhang* igényes kiadvány volt. A *Visszaemlékezésekkel* egy időben közölt költeményt Garay Jánostól, Vachott Sándortól, Gyulai Páltól, Lévai Józseftől, Losonczi Lászlótól, versfordítást Szász Károlytól és Sükei Károlytól.

A *Visszaemlékezések* alcíme „Novella-cyclus”, a *Ködképek* címlapján nincs alcím, a belső címlapon pedig zárójelben ez olvasható: „(beszélyfüzér)” – mintegy eltávolítva a műfajmegjelölést. A beszély a korban gyakori minősítésnek számított, a *Budapesti Visszhang* ugyanekkor ilyen alcímmel közölte Császár Ferenc A *kőfejtő* és Balázs Sándor *Fekete szem, szőke fürtök* című alkotását. Czuczor Gergely és Fogarasi János 1862-ben megjelent kötetében „művészeti értelemben” olyan „költői elbeszélés”-ként határozza meg, melynek „tárgyát valamely újdonság, adoma stb. teszi, s melyet az előadó vagy író sajátos, kedveltető modorban öszveszöve a szépszépszabályai szerint érdekessé tesz a hallgató, vagy olvasó előtt”.¹ Negyven évvel a *Ködképek* megjelenése után A *Pallas Nagy Lexikonában* már az olvasható, hogy a beszély „a nyelvújítás korában alkotott műszó a *novella* kifejezésére”.² Lehetne arra gondolni, egyszer s mindenkorra elavult és felejtendő megjelölésről van szó, ha nem történt volna később kísérlet a fölélesztésére, például Márton László által. E történetileg kivételesen jól tájékozott szerző „beszély”-ként adta ki *Menedék* (1985) című könyvét.

¹ CZUCZOR Gergely, FOGARASI János, *A magyar nyelv szótára: Első kötet*, Pest, Emich Gusztáv, 1862, 611–612.

² A *Pallas Nagy Lexikona: Az összes ismeretek enciklopédiája*, Bp., Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1893, III, 205.

Miért tett különbséget Kemény Zsigmond beszély és novella között? Lehetséges, hogy a szóbeli beszéd utánzására akarta fölhívni az olvasó figyelmét. A *Visszaemlékezések* és a *Ködképek* összehasonlítását nehezíti, hogy Kemény műveinek szövegkritikai vizsgálata jóformán nem létezik, kritikai kiadásukat tudtommal mindezidáig nem is tervezték. A hetilapban közölt szöveg helyesírása némely vonatkozásban közelebb áll a jelenlegihez, hiszen a *Ködképek*ben „melly” és „ilyen” szerepel. Apró átfogalmazások elárulják, hogy szerzője nem egyszerűen továbbírta művét, nem változtatlanul adta oda a korábbi részeket Emichnek. A *Visszaemlékezések* szerint „most Pesten kevés kisasszony van, aki Stephaniával versenyezhetnék”,³ a *Ködképek* ezzel szemben nem ilyen általánosságban fogalmaz: „most Pesten kevés kisasszon van, ki Stephaniát szépségben felülmulja”.⁴ Egyik nyomtatott szöveg sem tekinthető maradéktalanul hitelesnek. Előfordul ugyan, hogy a könyvben javítva található korábbi elírás, például a *Budapesti Visszhangban* „óvatosságait”,⁵ a kötetben viszont már „orvosságait”⁶ található, de olyan hiba is észlelhető a *Visszaemlékezések*ben, amely azután tudtommal a *Ködképek* összes kiadásában megismétlődik. Ameline „Mosart [sic!] ’teremtésében’, Haydn ’requiemjében’ és Haendel ’feltámadása’ alatt”⁷ is elhagyott gyerekének panaszát hallja. Az utalás nyilván Mozart általa befejezetlenül hagyott *Requiem*ére, Haydn *Die Schöpfung*, illetve Händel *La Resurrezione* című oratóriumára vonatkozik.

Mi is a viszony a *Visszaemlékezések* és a *Ködképek* között? Kétféle válasz adható e kérdésre. A korábbi szöveg XIII. folytatása élén ez olvasható: „Vége”. E leghosszabb résznek tematikus zárata is van: „Én pedig még néhány szót váltva a házurali és házasszonnyal, kalapomhoz nyultam és távozám.”⁸

Az először a *Ködképek*ben olvasható XIV. fejezet új hangnemet szólaltat meg és új színhelyen játszódik: az elsődleges történetmondó az éjszakai Pesten, sőt annak „legmocskosabb városrészében”⁹ barangol. A külső eseményeket belső történés szorítja háttérbe. Várhelyi egy kávéházban a *Wiener Zeitungot* próbálja olvasni, de nem tud szabadulni a gyanútól, hogy akit ő egy hiú és kicsinyes öregúr Cecil nevű feleségként ismer, korábban Ameline-ként Villemont Florestan neje lehetett.

A köznemességhez tartozó Várhelyi család utolsó sarjának nagybátyja volt Jenő Eduárd szomszédja. A *Visszatekintés* első közleménye szerint e gróf temetéséről érkezett a jellemző módon, csak vezetéknevével említett elsődleges történetmondó. A szöveg tagolását a hetilapban nem a szerkesztő, hanem a szerző határozhatta meg, mert az egyes folytatások terjedelme meglehetősen eltér egymástól. Kemény – talán angol olvasmányainak ösztönzésére – olyan feszültséggel próbálta megszakítani, felfüggeszteni

³ KEMÉNY Zsigmond, *Visszaemlékezések: Novella-cyclus*, Budapesti Visszhang, 1852, 363.

⁴ KEMÉNY Zsigmond, *Ködképek a kedély láthatárán*, Pest, Emich Gusztáv, 1853, 31.

⁵ KEMÉNY, *Visszaemlékezések*, 343.

⁶ KEMÉNY, *Ködképek*, 38.

⁷ KEMÉNY, *Visszaemlékezések*, 547.

⁸ Uo., 650.

⁹ KEMÉNY, *Ködképek*, 200.

az elbeszélést, amely az olvasót a következő szám megvásárlására ösztönözhetette. A korábbi szövegváltozatnak inkább műfajra utaló, betű szerinti értelemben vett címe a könyvben kitörlődött, de már a XIV. fejezetben az olvasható Cecilről, hogy „mint-ha jelen nem is érdekelné”, mivel „igények helyett csak visszaemlékezései volnának!” Sőt, a *Visszaemlékezések* címének jelentette később is kísért a *Ködképek*nek Stephania belső beszédét rögzítő szakaszaiban. „Ah! A kicsiny ablakok a széles házeresz alatt, a tiszta virágos kert csörgő patakjával, a jázmin-lugos, a mellyben először olvastam Crébillon tündér-regéit”. Az ehhez hasonló részletek arról tanúskodnak, hogy Stephaniát nyomasztja a „különség a most és a mult között!”¹⁰ A korábbi szövegtől való eltérésre a címváltozás hívja föl a figyelmet: a műfaj betű szerinti megjelölését átvitt értelem váltja föl. A nyelv metaforikusságára sok részlet idézhető, egyikük az új címre célozva, így szól: „a Stephania elleni neheztelés vékony nyári ködnél [sic!] több nem volt azon sötét és zord őszi felleghez képest, mellyhez a Jenő gróf modora miatt támadt harag és boszankodás hasonlított.”¹¹ A *Visszaemlékezésektől* eltérően a *Ködképek* már Kemény soron következő művéhez is kapcsolódik, mintegy sugallva, hogy a rögeszme romboló hatása akár rokonságot is teremthet a későbbi regénnyel: „Ime! Szólt [Jenő gróf] mosolygva, aztán öt sor keleti gyöngy, aztán nénem Nápradyné contractusa 20 ezer forinról, pengő ezüst huszasokban.”¹²

A *Visszaemlékezések* és a *Ködképek* viszonyának másik lehetséges fölfogása szerint a későbbi szöveg a korábbinak, ha nem éppen folytatásaként, de mintegy továbbfejlesztéseként közelíthető meg. A XIV. fejezet vége arról tudósít, hogy Cecil idős férje arra kéri Várhelyit, folytassa Jenő gróf történetének elbeszélését.

Milyen jelei vannak a folytonoságnak a két szöveg között? Lehet a mai távlatból szokatlanak minősíthető szóhasználatra hivatkozni. A legtöbbször tájszavak akadályozhatják a könnyebb megértést. A *Visszaemlékezések*ben ugyan még „rebelgő” éjrről olvashatunk,¹³ de a *Ködképek* már ezt „nebelgő”-re helyesbíti,¹⁴ és Czuczor–Fogarasi a „NEBELÉG” ige jelentését így határozza meg: „hiábavalóskodik, mit sem tesz, haszontalan jár ide-oda”.¹⁵ Hasonlóan székely szónak minősíti a „[h]itvány földalatti (földdel borított) kunyhó” értelmű „BURDÉ”-t,¹⁶ amely azáltal válik jelentőssé, hogy Jenő gróf magasabb életkörülmények közé emelt jobbágynak nem kérnek a földesúr ajándékaiból, és ezért vadonatúj, tiszta és csinos házaikból „mezei burdékokba is fog-nak vonulni”.¹⁷

¹⁰ Uo., 206, 278, 281.

¹¹ Uo., 222.

¹² Uo., 228.

¹³ KEMÉNY, *Visszaemlékezések*, 523.

¹⁴ KEMÉNY, *Ködképek*, 107.

¹⁵ CZUCZOR Gergely, FOGARASI János, *A magyar nyelv szótára: Negyedik kötet*, Pest, Emich Gusztáv, 1867, 750.

¹⁶ CZUCZOR, FOGARASI, 1862, 839.

¹⁷ KEMÉNY, *Ködképek*, 308.

„Azon éj volt, midőn a vadász retteg a fenyérrre lépni.”¹⁸ Ezek a szavak vezetnek be az azt a jelenetet, amelyben Villemont Florestan azt kéri, hozzák be a csecsemőt, aki az ő hibájából Don Jago fiaként született. Ez a rész egyfelől arra emlékeztet, hogy a táj-szavak általában kulcsfontosságúak a cselekmény alakulása szempontjából, másrészt elárulja, hogy Kemény nemcsak a székely nyelvhasználatból merített, hiszen a fenyérrt „Kazinczy iszapos tér vagy hely értelemben használta.”¹⁹ Olykor a szokatlan szóhasználatot a mai olvasó a szöveggörnyezet alapján értelmezheti – például olyan részletek esetében, mint amelyek arról tudósítanak, hogy Jenő gróf „zsebéből bebonyult csomagokat vett ki”, a „hiczagóbb lánykák lába meg megszikkott”, „[a] nép *hopsára* süldő malacot kezdett kimérni”, Stephania névnapjára olyan urak érkeznek, „kik czombig érő csizmába dugott kocsis és felejtár nélkül, még Kolozsváron sem jártak egymáshoz vizitbe”,²⁰ de előfordulhat, hogy valaki talányosnak vélheti, mire is céloz Cecil második férjének Jónás nevű bátyja, midőn azt sóhajtja: „Regényesi Tihamér báró, kitől e jószágot arendáltam a mult tavaszon kridázott.”²¹ Vannak, akik úgy vélik, Kemény nyelve elidegenítheti az olvasót. Nem feledhetjük, hogy a más nyelven írt 19. századi regényeket általában mai, vagy legalábbis későbbi írásmódra lefordítva ismerjük. Bizonfy Ferenc már 1886-ban skót táj-szavak magyarázatával bővítve adta közre angol–magyar szótárát. Fordításban nem érzékelhető, hogy Scott regényeiben gyakran fordulnak elő *gael* szavak.

A nyelvhasználaton kívül az is összefüggést teremt a két szöveg között, hogy a jelenetek a „helyzet látponjtjából” jutnak tudomásunkra – a *Visszaemlékezések* kezdetének megfogalmazása szerint.²² Ez a nézőpont olykor azt jelenti, hogy az elbeszélő hallgatóját mintegy bevezeti valamely térbe – „[a]z udvarból, Czeczilem! A francia kertcskébe lépünk” – mondja Várhelyi, amikor leírja Villemont Randon lakhelyét.²³ Ez a kert lényegében az elbeszélő képzeletének a terméke, hiszen „nagy vedrekben és porcellan vázákban gyümölcsökkel terhelt narancsfák” találhatóak benne.²⁴ Máskor viszont arról értesülünk, hogy a Jenő Eduárd gróf feleségébe szerelmes Gáspár Adolf „távrolról látá Stephaniát a fenyéren átlovagolni”.²⁵ Ha lehetne vagy esetleg lehet összehasonlítást tenni különböző nyelven írott művek között, azt mondhatnók, bizonyos mértékig Henry James eljárásaihoz hasonló, ahogyan Kemény a nézőpontot kezeli. Az is kínálhat némi párhuzamot, ahogyan a magyar szerző az elbeszélőnek rendeli alá a történetet, sőt olykor egyenesen azt érzékelteti, hogy a cselekményt a történetmondó alakítja vagy akár teremti. A *Visszaemlékezések* VIII. folytatásában

¹⁸ KEMÉNY, *Visszaemlékezések*, 524.

¹⁹ CZUCZOR Gergely, FOGARASI János, *A magyar nyelv szótára: Második kötet*, Pest, Emich Gusztáv, 1864, 810.

²⁰ KEMÉNY, *Ködképek*, 300, 241, 242, 297–298.

²¹ *Uo.*, 352.

²² KEMÉNY, *Visszaemlékezések*, 304.

²³ *Uo.*, 325.

²⁴ *Uo.*

²⁵ KEMÉNY, *Ködképek*, 302.

Cecil az elbeszélő s Villemont Florestan második feleségéről azt mondja: „nevezzük Amelinének”.²⁶ Florestan apjáról viszont Várhelyi eleinte még azt állítja, hogy „[a] világ családnevét soha nem tudta, keresztnevét pedig nem használta”.²⁷ A „Vége” alcímű XIII. közlemény nagyon hangsúlyozottan érvényre juttatja az elbeszélő elsődlegességét a történethez képest, hiszen Villemont Florestan feleségének végzetes együttléte Don Jagoval kétszeres közvetítéssel jut tudomásunkra: Várhelyi idézi föl magában azt, amit Jenő Eduárdtól hallott. Az eseménysor alárendelése a történetmondónak eredményezi az időrend bonyolítását. Kemény aligha ismerhette Emily Brontë regényét, de már közvetlenül a megjelenése után, vagyis a *Ködképek* megírásának évében hivatkozott a *Bleak House*-ra,²⁸ amely szintén több elbeszélő foglalkoztatásával tér el a történések valódinak föltételezett sorrendjétől. Annyi tehát megállapítható, hogy ebben a vonatkozásban Kemény írásmódja a korabeli nyugat-európai regény alakulásának irányával párhuzamosan változott.

A belső történés előtérbe kerülése elválaszthatatlan attól, hogy Keményt oly sok romantikus szerzőhöz hasonlóan erősen foglalkoztatta az álom. Cecil elbeszélésének döntő mozgatója, hogy „a lélekbuvárok még soha elég figyelemre nem méltatták az álmok titkos hatását érzéseink fejleményére, kedélyünk irányára, jellemünk elhajlásaira!...”²⁹ A belső látószög indokolja, hogy az elbeszélő fokozatosan ismeri föl az események összefüggését. Eleinte csak tapogatózni képes: „első férjét gazdagnak és főrangunak gyanítom”³⁰ – jelenti ki a kezdet kezdetén. Lassan ismeri föl, hogy minden lényeges esemény a múltban történt. Miután „Amline”-nek a férje hibájából fattyúgyermeke született, a kastélyban „a szorakozások helyét visszaemlékezések tölték be”.³¹

Kemény kétségbe vonja a jellem önazonosságát, miközben irodalmiasságra, szövegszerűsége vonatkoztat. Várhelyi arra következtet, hogy Cecil, „ezen asszony nem az, ki tegnap volt, [...] kinek szívében, mint a gyakran átolvasott könyvnél, rögtön azon helyre nyithatsz, melyet keresel”.³² A *Visszaemlékezések* irodalmiasságát lépten nyomon utalások erősítik. Stephania Chateaubriand *Les Martyrs* (1819) című művét, Hoffmann „tündérmeséi”-t olvassa, valamint Scott alkotásai közül a *The Bride of Lammermoor* (1819) mellett a *The Antiquary* (1816) címűt,³³ mely szerzőjének hangsúlyozottan önironikus könyve. Az irodalmiasság feltűnő jele, hogy a *Visszaemlékezések* utolsó, leghosszabb fejezetében a végzetes következményű esemény elbe-

²⁶ KEMÉNY, *Visszaemlékezések*, 522.

²⁷ *Uo.*, 324.

²⁸ KEMÉNY, *Eszmék a regény és dráma körül* = K. Zs., *Élet és irodalom*, szerk. TÓTH Gyula, Bp., Szépirodalmi, 1971, 198–199.

²⁹ KEMÉNY, *Visszaemlékezések*, 605.

³⁰ *Uo.*, 306.

³¹ *Uo.*, 437.

³² *Uo.*, 521.

³³ *Uo.*, 364.

szélésekor, amidőn Villemont Florestan maga helyett inasát küldi a vörös szobába, a következő mondat olvasható: „A gróf hangosan nevetett szobájában, mintha a fiatal írónak, Scribe urnak legujabb vigjátékát olvasná.”³⁴

Az irodalmi utalásokra vonatkozó elbeszélő hangját a *Ködképek*ben egyre inkább a szereplők belső beszéde váltja föl:

– Ah! Férjem kegyetlen. Sohajta a nő. – Ő a könyörület nemtője! gondolta Adolf áhitattal nézve Stephaniára. [...] – Oh! Férjem soha sem szeretett! Gondolá keserű bánattal Stephania. – Bátyám nem érdemli anygali nőjét meg: elmékedék Adolf. – Feleségemben van egy kevés ’az öreg apó’ véreből: mormogá halkán, érthetetlenül Jenő.³⁵

Ez a részlet azt vetíti előre, amit az *Özvegy és leánya* elemzésében egykor „öntudatok párbeszédé”-nek neveztem,³⁶ s különösen feltűnő Naprádiné és Haller Péter találkozásának jelenetében, az Első rész utolsó, tizenötödik fejezetében. Az ilyen szerkezeti elv nem fér össze az eszményítéssel. Már a kiinduló helyzet kizárja a fekete-fehér szembeállítást: „Stephania – mint a mai házasságoknál szokás – nem egészen szerelemből és nem is egészen érdekből ment férjhez. [...] S Jenő [...] nőjéhez *puritan* szigorral, bár erős szenvedély nélkül ragaszkodék.”³⁷ A feleség jellemének alakulásához lényegesen hozzájárul, hogy „nem vala anya. Egyetlen magzata a keresztelés előtt halt meg.”³⁸ Még az sem elhanyagolható, hogy az érte rajongó Márton Adolf is fölteszi magában a kérdést: „Mosolyában nincs-e valami erőltetett?”³⁹ Férj és feleség kapcsolatának kétértelműsége még viszonylag kései szakaszban is folytatódik: „A grófné még inkább szerette férjét, mint valaha. De elhanyagolva volt; mert Jenő minden idejét rögeszméjére pazarlá.”⁴⁰ Ez a feszültség vezet Stephania jellemének átváltozásához, melynek lényegét ezek a szavak összegzik: „*Emancipált* kívánt lenni.”⁴¹ Öntörvényű rangra tesz szert, és nyíltan szembe fordul férjével, amidőn szemére hányja: „Ugy sejtem, egy kevéssé őskori fogalmaid vannak a házi életről.”⁴² A *Ködképek* lélektani vetülete elválaszthatatlan a női egyenjogúság igényének megfogalmazásától, amely már a *Férj és nőben* is szerepet játszik. Az értelmezés szempontjából nincs jelentősége annak, Tahy Károlyné példája szolgált-e mintául Cecil alakjának megteremtéséhez, mint azt Papp Ferenc állította, arra hivatkozván, hogy e fiatalon megözvegyült hölgy

³⁴ *Uo.*, 648.

³⁵ KEMÉNY, *Ködképek*, 276.

³⁶ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Kemény Zsigmond*, Bp., Szépirodalmi, 1989, 216.

³⁷ KEMÉNY, *Ködképek*, 266.

³⁸ *Uo.*, 269.

³⁹ *Uo.*, 271.

⁴⁰ *Uo.*, 272.

⁴¹ *Uo.*, 283.

⁴² *Uo.*, 318.

Kemény művének „tervezésekor 36 éves volt; ugyanennyi idős Czeczil is”⁴³ – függetlenül attól, hogy Tahynénak az örökös akarata miatt nem megismerhető kézírata talán fényt deríthetne arra, e művelt, világlátott és szellemes hölgy mennyire volt bensőséges viszonyban az íróval.

A nő függetlenségének gondolata többletet jelent a *Visszaemlékezések* történelmi vonatkozásaihoz képest, anélkül hogy érvénytelenítené őket. A VIII. folytatás tartalma Stephania apjának önéletrajzát, aki XVI. Lajos lefejeztetésekor költözött el hazájából. Ez az iromány a külön francia halála után kerül vejenek, Jenő Eduárd grófnak a kezébe. Villemont Randon beszámol arról, hogy fiatalon olyan „divatbölcsek”, „világjavítók” hatása alá került, akik „az örök igazság”-ot hirdették, „a közboldogság paradicsomát” ígérték.⁴⁴ Ez a fejezet a *Visszaemlékezéseknek* történelmi távlatot ad. Olvasásakor nem feledhetjük, hogy a *Forradalom után* szerzője ahhoz hasonló kiábrándulásról ad számot, amilyenről Wordsworth 1850-ben *The Prelude* címmel kiadott önéletrajzi költeménye is szól. Villemont Randon gróf Jean-Jacques Rousseau és Condorcet olvasója, aki részt vesz a Bastille ostromában.

A fejezetnek az egész mű szempontjából meghatározó erejű iróniája két tényezőre vezethető vissza. Egyfelől arra, hogy a francia forradalom történetét jól ismerő olvasó némi valódi vagy színlelt együgyűséget is érezhet a látszólag vagy ténylegesen nagyon okos, sőt egyenesen bölcs Villemont Randon jellemében. Egyetlen mondatot idézek: „Elragadtatva voltam törvényszékek erélyén és *Esprémenilnek s Goislardnak*, a két legbátrabb birónak arczképe előtt, tisztelgően hajtám meg térdemet, mintha a szabadság vértanui lennének, pedig csak fizetésöket veszték el, s a komor hivatalszobákból köztapsoktól kísértetve – vonultak fényes kastélyaikba vissza.”⁴⁵ A beavattott olvasó tudja, hogy a terület szerinti helyett egyéni szavazás mellett síkra szálló Jean-Jacques Duval d’Eprémesnil 1794. április 23-án a nyaktiló áldozata lett – akár a Bastille ostromát vezető Camille Desmoulins, ugyanennek az évnek április 5. napján. Fokozza az iróniát az, hogy miután Várhelyi befejezte Villemont Randon kiábrándulásának ismertetését, Cecil második férje, a kisszerű és öreg tanácsnok bejelenti: miniszteri fölkérésre Bécsbe utazik, ahol reménye szerint a Leopold-rend kiskeresztjével fogják kitüntetni.

A történelmi vonatkozás Jenő Eduárd gróf sorsából sem hiányzik, hiszen ő fiatalon a Napoleon elleni háborúban tüntette ki magát, és ezzel is indokolható, hogy hazatérése után „csakhamar katonarendet hozott a faluba.”⁴⁶ Az a tény, hogy birtokán „a kötelesség uralkodik; a kedv számüzve”,⁴⁷ összhangban áll Viktória korának értékrendjével, amelynek a „kötelesség” (*duty*) az alapja, „a vágy a szolgálatra, a megszo-

⁴³ PAPP Ferenc, *Báró Kemény Zsigmond*, Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1923, II, 163.

⁴⁴ KEMÉNY, *Visszaemlékezések*, 502–503.

⁴⁵ *Uo.*, 503.

⁴⁶ KEMÉNY, *Ködképek*, 19.

⁴⁷ *Uo.*, 251.

kás a parancsoláshoz”.⁴⁸ A külföldi minta követése indokolja, hogy némelyek „korcs magyarnak, ki idegen szokásokat majmol, hirdeté”⁴⁹ a grófot.

Jenő Eduárdot már a *Visszaemlékezések* „a rögeszmék melletti makacsság” megtestesüléseként állítja elénk, de eleinte még szó esik mások elismerő véleményéről, így arról, hogy az „ügyvédek lelkesedéssel hallgaták és hagyák helybe a hét falu nemes indulatu despotájának nézeteit”⁵⁰. Vitáját Villemont Randon-nal a következő szavak összegzik: „– De a nép nem érti saját érdekeit. – Világosítsa fel ön rábeszélés által. – Erre sok idő kell. – Az erőszakra minden esetre kevesebb.”⁵¹

A kiábrándult forradalmár mintegy figyelmezteti az elszánt újíót, amidőn a következő módon mutatja be a lakhelyén látható képmásokat: „Pizarro, ki megsüttetett a peruiakat, ha nem akartak úgy idvezülni mint ő; a kabátos Robespierre, ki nyaktilóval szelte le polgártársainak fejét, ha nem oly véleménnyel voltak a szabadságról mint ő; a fél-meztelen pedig Triptolemus, ki levagdalta azokat, kik nem kívántak kenyeret enni, melyet ő rendkívül szeretett.”⁵²

A feszültséget a gróf és mások között a *Ködképek* élezi ki. Jenő Eduárd elmagányosodása személyiségének torzulásához vezet. Arra a következtetésre jut, hogy amennyiben „az örökös jobbágyság nem töröltetett volna el, úgy ő végtére is boldoggá tehetné a szeretett hat falut.” Már-már Istennek képzeli magát, amikor az általa tiltottnak minősített gyümölcs leszedéséért büntetni akar, és hasonló kegyetlenség lehet az oka annak, hogy „[a] nép gyűlölte Jenőt, ki a közboldogítást nagy szabályokban de irgalom nélkül üzte”.⁵³ A *Visszaemlékezésekben* még csak futólag említődik, hogy a háború végeztével „erdélyi jószágaiba költözik” és Cecil is „gyakran fordult meg Erdélyben”,⁵⁴ a *Ködképek* viszont már nemzeti feszültségről szól. „Ott volt midőn a magyar templomba harangoztak be, s ha csak lehetett nem maradt ki a kétféle olah *beszerikákból* is”, de törekvése hiábavalónak bizonyul, mert „az oláh gazdák fölfedezték: hogy az egész iskolázás csak azért történik; mert gyermekeikkel a gróf vallásukat törekszik elhagyni”.⁵⁵

A jelentésnek ez a többlete ékesen bizonyítja, hogy a *Ködképek* a *kedély láthatárán* előzményének mintegy újraírásaként értelmezhető. Nem annyira a korábban elbeszéltek folytatása, mint inkább azok tovább fejlesztése, hiányzó részek kitöltése, mely által a már egyszer elmondottak nagyobb lélektani mélységet kapnak és új történeti távlatba helyeződnek.

⁴⁸ Lytton STRACHEY, *Eminent Victorians: Cardinal Manning, Florence Nightingale, Dr. Arnold, General Gordon*, London, Chatto and Windus, 1938, 62, 116, 128, 121.

⁴⁹ KEMÉNY, *Ködképek*, 220.

⁵⁰ KEMÉNY, *Visszaemlékezések*, 344.

⁵¹ *Uo.*, 346.

⁵² *Uo.*, 364.

⁵³ KEMÉNY, *Ködképek*, 236, 284.

⁵⁴ KEMÉNY, *Visszaemlékezések*, 307.

⁵⁵ KEMÉNY, *Ködképek*, 247, 243.

MIHÁLY SZEGEDY-MASZÁK

One Work or Two Works?

Between 22 August and 19 December 1822 the weekly *Budapesti Visszhang* published a narrative entitled *Remembrances* in 13 installments. In 1853, *Phantom Visions on the Soul's Horizon* by the same author, Zsigmond Kemény appeared as a full-length book. Are these two versions of the same work of fiction, or should they be read as different works? The earlier text has both thematic and structural closure. Although there is some continuity between the two texts, *Phantom Visions* is an elaboration on *Remembrances*. The focus is shifted to the consciousness of the characters, and an emphasis is put on the international background: a glance backward reveals the past of the hero's father-in-law, detailing his role in the French revolution of 1789, his disillusionment at the way it developed, and his escape from his country. The new elements, including the portrayal of the tension between Hungarians and Romanians, make *Phantom Visions* a far more complex work than its predecessor.